

Thema

Laagdrempelige diensten en preken?

A.N. Hendriks

Nadat er veel geschreven is over de pastorale en diaconale gemeente, staat in onze kerken thans de *missionaire* gemeente hoog op de agenda. De schrikbarende voortgang van de secularisatie in ons land heeft ons opnieuw bepaald bij onze taak om mensen die weinig of niets meer weten van het heil in Christus, met de blijde boodschap te bereiken. Gemeenten zetten zich in om meer ‘naar buiten’ gericht te zijn, daadwerkelijk missionair te zijn.

Deze (op zich) verheugende ontwikkeling blijkt ook onze *kerkdiensten* te beroeren. Er worden in tal van gemeenten ‘laagdrempelige’ vriendendiensten, gastendiensten en themadiensten belegd, waarbij belangstellende buitenstaanders van harte welkom zijn.

Ik heb de indruk dat met alle goede bedoelingen dit allemaal theologisch wel wat vlug gaat en dat er te weinig bezinning is ten aanzien van de vragen: wat is eigenlijk een kerkdienst, en wat is het adres en het doel van de prediking?

Aan deze bezinning bedoelt dit artikel bij te dragen. Nieuwe vormen moeten kunnen, maar ze moeten wel goed theologisch verantwoord worden!

Het karakter van onze kerkdienst

Dr. D. Griffioen schreef enige tijd geleden in *De Reformatie* enkele heldere artikelen over laagdrempelige diensten, die mijn aandacht trokken.¹ Hij stelt: ‘De eredienst is ... *in principe* een samenkomst van gelovigen (leden van de gemeente) én kerkbinnentreders.’ Heel de dienst moet dan ook voor *iedereen* begrijpelijk zijn en zeker de preek. ‘In de eredienst worden gelovigen (de leden van de gemeente) evenzeer als de toetreders aangesproken: de verzamelde menigte wordt uitgenodigd deelgenoot te worden, burgers van het hemelse Rijk, door te geloven in de Heiland van allen.’

Voor Griffioen volgt dit uit het *publieke* karakter van onze erediensten en uit de missionaire roeping van de kerk. Hij ziet als lichtend voorbeeld de diensten van de Redeemer Presbyterian Church in New York, waar men geen expliciet onderscheid maakt tussen gelovigen en zoekers vanwege – zoals Griffioen schrijft – ‘een heldere visie op de Woordverkondiging en het karakter van een gereformeerde of presbyteriaanse eredienst’.

Naar mijn smaak gaat collega Griffioen hier wel wat snel. Want van oudsher is in gereformeerde kring de kerkdienst gezien als de samenkomst van de *gemeente* of de vergadering van de *gelovigen*.² De gemeente komt bijeen om haar God te ontmoeten, naar zijn stem te luisteren en Hem te (ver)eren. In de kerkdienst wordt de verbondsgemeenschap tussen de Here en zijn volk uitgeoefend,³ gevierd en beleefd in de verschillende onderdelen van de liturgie. Zondag 38 van de Heidelbergse zegt dan ook dat God in het vierde gebod gebiedt ‘dat ik vooral op de sabbat, dat is op de rustdag trouw tot *Gods gemeente* zal komen.’ Er zijn op de rustdag geen leden van de gemeente *en* kerkbinnentreders bijeen, ook geen ‘verzamelde menigte’, maar Gods gemeente is bijeen om als *zijn volk* datgene te doen wat Zondag 38 als roeping aanwijst.

Het is waar: dit samenkomen draagt een *publiek* karakter. We spreken over ‘openbare erediensten’. Er zijn ook besloten samenkomsten: gemeentevergaderingen waar

huishoudelijke zaken besproken worden. De kerkdienst daarentegen is publiek. In dit samenkomen treedt de gemeente als kerk van Christus op in het midden van de samenleving en laat ze zien wat het is gelovig te zijn, de Here te ontmoeten, naar zijn Woord te luisteren en Hem te vereren. Kerkklokken luiden en roepen elke medeburger op om dit mee te maken, ze zeggen: ‘Kom ga met ons en doe als wij.’ Maar dit publieke karakter maakt van onze kerkdiensten niet een samenkomst van gemeenteleden *en* kerkbinnentreders. Het valt op dat hoewel onze vaders de kerkdienst voluit zagen als een openbare eredienst, de intro van de liturgische formulieren altijd luidt: ‘Gemeente van de Here Jezus Christus.’ De liturgie is de liturgie van de *gemeente*. Zij roept de Naam van de HERE publiek aan, bedient doop en avondmaal, luistert naar de prediking, bidt, doet belijdenis en verricht de lofprijzing.

Griffioen gaat ver wanneer hij bepleit dat *elke* kerkdienst een dienst voor kerkleden en zoekers moet zijn, en in alle delen voor iedereen te volgen. Zover gaat men niet daar waar men speciale vrienden- of gastendiensten belegt. Maar de vraag die ik ook in het laatste geval wil stellen, is: beseft men goed *wat* een eredienst eigenlijk is? Vindt er – zonder behoorlijke doordenking – niet een *verandering* plaats van de aloude gereformeerde visie op de kerkdienst? Klopt een ‘vriendendienst’ wel met wat wezenlijk is voor onze kerkdiensten als beoefening en viering van de verbondsgemeenschap tussen de Here en zijn volk? Uiteraard twijfel ik niet aan de goede bedoelingen, maar het doel heiligt nog niet de middelen. Vandaar mijn vragen.

Het doel van de preek

De prediking is door gereformeerde homileten (preekkundigen) altijd omschreven als de bediening van Gods Woord in de publieke samenkomst van de *gemeente*. Tegelijk werd ook deze *gemeente* als het adres van de preek gezien. De preek heeft de gemeente op te bouwen, zoals alle ambtelijke arbeid gericht dient te zijn op haar opbouw (vgl. 2 Kor. 10:8; Ef. 4:12). A. Kuyper schrijft met het oog op het doel van de prediking: ze ‘zal zich dan richten op verrijking en verheldering van kennis, op bestraffing en tegengaan van zonde, op inprenting van heiligen ernst, op het voeden en verwarmen van het gemeenschapsleven met het eeuwige Wezen, op vertroosting bij lijden en smart, op de rechte beschouwing van ons lot, en bovenal op de gestadige verrijking van ons zieleven, door toenemend geloof en toenemende genade, met de vrucht van het Werk van Christus.’⁴ Het is wat op z’n Kuypers gezegd, maar de grote theoloog wijst wel treffend aan waarom het allemaal gaat in de prediking, al mis ik de aandacht voor de taak van de gemeenteleden ‘naar buiten’ toe.

Wanneer we in het voetspoor van Griffioen de ‘laagdrempeligheid’ voor alle elementen van de kerkdienst bepleiten, met name voor de preek, rijst de vraag: lopen we zo niet het gevaar dat de prediking verschaalt en tekortdoet aan de opbouw van de gemeente? Het Nieuwe Testament is er vol van dat zij moet *groeien* in de rechte kennis van God (Kol. 1:10), *toenemen* in liefde (1 Tess. 3:12) en *opwassen* in de genade (2 Petr. 3:18). De gemeente mag niet blijven bij ‘de eerste beginselen’ (Heb. 4:12), maar moet zich richten naar ‘het volkomene’ (Heb. 6:1). Ze mag niet van ‘melk’ blijven leven, maar behoort ‘de vaste spijs’ tot zich te nemen (Heb. 4:13-14) als volwassen gelovigen.

Paulus verwijt de Korintiërs dat zij zich nog als ‘onmondigen’ gedragen en nog steeds niet ‘vast voedsel’ kunnen verdragen (1 Kor. 3:1-2). En in Efeziërs 4:13 wijst hij erop dat de opbouw van de gemeente moet leiden tot ‘de mannelijke rijpheid’, die in contrast staat met het ‘onmondig’ van vers 14. L. Floor tekent bij dat bereiken van ‘de mannelijke rijpheid’ aan: ‘Het gaat om de toe-eigening van datgene wat Christus aan de gemeente schenken wil, en

daar is ieder persoonlijk bij betrokken. Dit betekent meteen, dat de “volmaakte man” niet plotseling verschijnt aan het einde, maar dat wij ons tot deze volmaaktheid moeten ontwikkelen. Het beeld heeft dus niet uitsluitend te maken met de toekomst, maar strekt zich ook uit over de fase van de groei die heenleidt naar die toekomst.’⁵

Het komt mij voor dat er, wanneer de prediking zich in *elke* dienst ook op de kerkbinnentreders moet richten, te weinig recht gedaan kan worden aan het groeien van de gemeente naar deze ‘mannelijke rijpheid’ en het gevaar bestaat dat zij blijft steken bij de ‘melkkost’. Ik hoor meer dan eens de klacht dat de preken te beperkt van inhoud zijn en te weinig bieden voor verdieping in het verstaan van de Schrift.

Preken is ook leren

Er worden in het Nieuwe Testament verschillende aanduidingen gebruikt voor het bekendmaken van Gods werk in Christus. Een drietal daarvan springt eruit, die alle iets zeggen over het karakter en de inhoud van de prediking. Allereerst zijn daar dan de woordjes *kèrugma* en *kèrussein* (= proclamatie en proclameren), meestal vertaald met ‘prediking’ en ‘prediken’. Zo lezen we dat de Doper ‘predikte’ in de woestijn (Mar. 1:4) en dat de Here Jezus ‘predikte’ in de synagogen (Mar. 1:39). We lezen het ook van de apostelen (Hand. 10:42). De vertaling ‘prediken’ geeft de specifieke betekenis niet geheel weer. Want het gaat in deze Griekse woordjes vooral om de *aankondiging*, de proclamatie van het nieuwe en opzienbarende. Het is het werk van de heraut die de komst van het nieuwe aankondigt en uitroept.

In de tweede plaats zijn het de woordjes *marturia* en *marturein* (= getuigenis en getuigen) die de nieuwtestamentische verkondiging typeren. We zijn bij deze woordjes niet meer in de herautensfeer, maar in die van het recht. Er wordt een betrouwbaar getuigenis afgelegd. Een getuigenis dat teruggaat op wat men *gehoord* en *gezien* heeft. De evangelieprediking heeft een historische grondslag! Wat verkondigd wordt, is door betrouwbare getuigen met betrekking tot Jezus Christus gehoord en gezien (vgl. 1 Joh. 1:1- 3). Zo ‘getuigen’ de apostelen na Pinksteren (Hand. 1:8; vgl. 1 Kor. 15:15) en noemt Petrus zich een ‘getuige’ van het lijden van Christus (2 Petr. 1:16). In hun getuigenis getuigt de Heilige Geest zelf (Hand. 5:32; vgl. Joh. 15:26-27). Als de door Christus gevormde getuigen vormen de apostelen het ‘fundament’ van de kerk (Ef. 2:20).

In de derde plaats wordt de prediking gekarakteriseerd door de woordjes *didachè* en *didaskein* (= leer en leren). De Heiland ‘leerde’ in de synagogen (Mat. 4:23). De apostelen ‘leerden’ het volk (Hand. 4:2). Paulus ‘leerde het Woord Gods’ in Korinte (Hand. 18:11) en beveelt Timoteus: ‘... leer dit’ (1 Tim. 4:11). Dit ‘leren’ heeft weer een eigen kleur, het stamt uit de kring van het religieuze onderwijs, zoals dat in de synagoge gebruikelijk was. Het gaat om een verkondiging die zich voltrekt in de vorm van onderwijzing, van uiteenzetting, van *nader bescheid*. Aankondiging (*kèrugma*) en getuigenis (*marturia*) vragen om dit nader bescheid. De gelovigen moeten ook de implicaties verstaan van de blijde boodschap die zij mogen horen. Wat dit ‘leren’ inhoudt, zien we met name in de apostolische brieven van het Nieuwe Testament. Het evangelie wordt nader ontvouwd, de consequenties ervan aangewezen, de kennis ervan verdiept, terwijl het ook wordt verdedigd tegenover dwaalleer en ketterij. Je ziet juist in deze brieven hoezeer de schrijvers de gemeente willen doen groeien in kennis en leiden naar ‘de mannelijke rijpheid’.

Wij kunnen het ‘prediken’, ‘getuigen’ en ‘leren’ van evangelisten en apostelen niet zonder meer gelijkstellen met wat de predikant op de preekstoel doet. Dan zouden we het *heilshistorisch unieke* daarvan miskennen. De preek is en blijft de menselijke *bediening* van het Woord. En is altijd te toetsen aan dat Woord. Maar als de dominee het Woord recht bedient, heeft de gemeente zijn boodschap – naar het woord van Bucer, de reformator van Straatsburg – aan te nemen als ‘des herren red und lere’ en – zoals Calvijn zegt – zijn stem te horen als was het die van Christus. Dan geldt wat de Tweede Helvetische Belydenis zegt: de prediking van Gods Woord *is* het Woord van God. Dan klinkt in haar de herautenroep (*kèrussein!*), komt in haar het apostolisch getuigenis naar de gemeente toe (*marturein!*) en ontvangt de gemeente lering (*didaskein!*).

In het kader van dit artikel gaat het me vooral om dit laatste aspect: de *lering*. De gemeente mag niet bij ‘de eerste beginselen’ blijven staan, als hoorde zij de blijde boodschap voor het eerst. Zij moet groeien naar ‘de mannelijke rijpheid’. Daartoe moet haar naar het voorbeeld van Paulus ‘al de raad Gods’ (Hand. 20:27) verkondigd worden. En dat lijkt me moeilijk wanneer we met Griffioen *elke* kerkdienst en *iedere* preek moeten afstemmen op kerkleden én kerkbinnentreders, en wij beiden ‘*evenzeer*’ moeten aanspreken. Het lijkt me ook moeilijk ten aanzien van de *tekstkeuze*. Ik denk hierbij aan bijvoorbeeld de visioenen van Zacharia, aan Efeziërs 1 en Kolossenzen 1:15v, om van het boek Openbaring maar te zwijgen. Dreigt er geen verschraving van de prediking? En wordt de verzoeking niet groot om maar naar meer direct aansprekende schriftgedeelten te grijpen? We moeten er oog voor blijven houden dat het in de prediking niet alleen gaat om de herautenroep, maar ook om de *lering*. De gemeente moet verenigd worden ‘tot alle rijkdom van een volledig inzicht’ (Kol. 2:2). En daarvoor is nodig dat ze in de preek ook voortdurend wordt ‘geleerd’!

J.C. Sikkel schrijft: ‘Indien wij het Woord Gods bij een schoon gebouw mogen vergelijken, dan moet de prediker als een dienstknecht des Heeren de gemeente naar dat gebouw van haren God *heen* leiden; er haar *in* leiden; er haar *in rond* leiden; haar *de deelen en het geheel* doen kennen en verstaan; haar tot de onderscheiden plaats leiden, die in dat gebouw voor haar leven in al haar verhoudingen aangewezen is; haar *zóó* leiden, dat zij, schoon elk deel op zijn plaats, toch bewust in *heel* het gebouw van Gods Woord verkeert.’⁶

Ten slotte

Ik heb een aantal vragen gesteld bij wat dr. Griffioen bepleit. Tegelijk zijn het ook vragen die de speciale vrienden- of gastendiensten raken. Ook al gaat men niet zover als Griffioen schrijft, het *karakter* van onze kerkdiensten is er wel bij aan de orde. En deze zaak dient goed en grondig onze aandacht te hebben, voordat we aan zulke diensten al meer ruimte geven. Hierachter ligt nog de vraag: is een *eredienst* eigenlijk wel het middel om buitenstaanders te bereiken? Zijn daarvoor geen andere wegen meer adequaat? Raken we niet in een wanhopige tweespalt wanneer de eredienst de beoefening is van de verbondsgemeenschap tussen de Here en zijn volk, en *tegelijk* ‘laagdrempelig’ op kerkbinnentreders moet zijn gericht? Ik stem Griffioen toe dat de diensten duidelijk en aansprekend moeten zijn. Elke ‘tale Kanaans’ is misplaatst. Wie van buitenaf de dienst bezoekt, moet niet in een onbegrijpelijk getto arriveren (vgl. 1 Kor. 14:23). Maar dat is nog wat anders dan alles afstemmen op ‘laagdrempeligheid’, tot en met de preek toe! Het samenkomen als gemeente is mijns inziens *als zodanig* een publieke belydenis en een getuigenis. Juist als we de erediensten houden, zoals ze naar mijn inzicht bedoeld zijn, laten wij zien waartoe God mensen roept op de rustdag (vgl. HC zd. 38), en houden we het hun voor: ‘Kom ga met ons en doe als wij.’

Wanneer we toch ‘buitenstaanders’ in een vrienden- of gastendienst willen ontvangen, is wellicht de suggestie van Griffioen te overwegen: ‘... de inhoud van de preek moet verschillende lagen bevatten: onderhoudend en opbouwend voor gelovigen en uitnodigend voor toetreders.’ Maar de opzet om de laatsten aan te spreken moet niet zover gaan, dat het een dienst wordt waarin nog maar moeilijk het karakter van onze erediensten te herkennen is als samenkomst van de Here met zijn gemeente, en die weinig of niets meer heeft van een *gereformeerde* kerkdienst.

De lezer zal begrijpen dat ik moeite heb wanneer Griffioen de conclusie trekt dat ‘de boktor’ van de laagdrempeligheid ‘het oude en massieve maar moet wegvreten’ uit onze kerkdiensten. Waar is, dat we de taal van nu moeten spreken en geen nodeloze barrières van conservatisme en ingewikkeldheid moeten opwerpen. Maar de gemeente moet wel op de rustdag haar ‘sabbatswerk’ (zd. 38) kunnen blijven doen, opgebouwd worden in haar allerheiligst geloof en groeien naar de ‘mannelijke rijpheid’.

Het is goed dat we over onze missionaire taak nadenken en in dat verband vragen of onze erediensten daarbij ook een rol hebben te spelen. Ik heb in dit artikel slechts enkele mijns inziens noodzakelijke vragen gesteld. Vragen waarvan ik gemerkt heb dat ze bij nogal wat gemeenteleden leven. Bij dit alles vind ik altijd weer zo treffend én bemoedigend wat er staat in Handelingen 9:31: ‘In heel Judea en Galilea leefde de gemeente in vrede en kwam tot bloei. De gelovigen leefden in ontzag voor de Here, en dankzij de bijstand van de Heilige Geest nam hun aantal steeds toe.’ A. Noordegraaf concludeert daarbij: ‘Uit de verbinding van 9, 31a en 9, 31b volgt dat interne opbouw en versterking hand in hand gaan met numerieke groei. Opbouw voert tot uitbouw. De vredestoestand en de levenswandel in ontzag en afhankelijkheid van de Here bouwt de gemeente en geeft tevens werfkracht naar buiten.’⁷ Dit opent perspectief ook in een al meer seculariserend Nederland! Het doordringt ons tegelijk van de noodzaak dat de gemeente ’s zondags werkelijk wordt gebouwd en groeit in geloof, kennis en liefde.⁸

Noten:

¹ Vgl. D. Griffioen, ‘Laagdrempelig I, II, III’, in: *De Reformatie*, jrg. 83, nrs. 38, 39, 40.

² Vgl. bijv. A. Kuyper, *Onze Eeredienst*, Kampen 1911, p. 23; P. Biesterveld, *Het Gereformeerde Kerkboek*, 1931, p. 129; F.G. Immink, ‘Een dubbele beweging’, in: *De weg van de liturgie*, red. M. Barnard e.a., Zoetermeer (1998), p. 67.

³ G. van Rongen, *Zijn schone dienst*, Goes 1956, p. 22.

⁴ A. Kuyper, *a.w.*, p. 300.

⁵ L. Floor, *Efeziërs. Eén in Christus*, Kampen (1995), p. 156.

⁶ J.C. Sikkels, *Dienst des Woords*, Haarlem 1923, p. 10-11.

⁷ A. Noordegraaf, *Creatura Verbi. De groei van de gemeente volgens de Handelingen der Apostelen*, ’s-Gravenhage (1983), p. 95.

⁸ Inmiddels is in Kampen een congres geweest over het adres van de prediking in verband met onze missionaire roeping ten opzichte van ‘buitenstaanders’. Inmiddels kan ik ook verwijzen naar een lezenswaardig artikel van ds. G. Riemer in *De Reformatie* van 14 maart 2009 over ‘inclusief preken’, waarin hij (met veelszins andere argumenten dan ik noem) tot de opmerkelijke conclusie komt: ‘Het is deze dimensie (van de gemeente die als verbondsvolk op zondag samenkomt in het huis van God en die liturgisch-sacraal haar heil viert) die ik onvoldoende meen te vinden in het missionaire concept van inclusive worship. Ik mis het niet alleen, ik denk dat het daarmee in botsing kan komen.’